KRYSZYNA HANUSIK, URSZULA ŁANGOWSKA-SZCZĘŚNIAK
Opole

**Ubóstwo a zamożność ludności w Polsce
w świetle badań budżetów gospodarstw domowych**

Wprowadzenie

Problematyce nierówności poziomu życia, biedy oraz wykluczenia poświęcono i poświęca się wiele badań zarówno o charakterze socjologicznym, jak i ekonomicznym. Są one zawsze ważne jako podstawa tworzenia skutecznej polityki społecznej, która powinna uwzględniać zmiany poziomu życia i zamożności ludności kraju oraz skali zróżnicowania sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych¹.

W Polsce po wielu latach transformacji ustrojowej oraz funkcjonowania gospodarki rynkowej, podobnie jak w pozostałych krajach Unii Europejskiej, coraz poważniejszym problemem społecznym i ekonomicznym stają się, oceniane jako niekorzystne, procesy postępującego rozwarstwienia społeczno-ekonomicznego. Przejawem tych procesów jest rosnący udział grup gospodarstw domowych szczególnie narażonych na biedę i wykluczenie społeczne nawet przy racjonalnie funkcjonujących systemach ubezpieczeń społecznych. Istnieją ponadto różnice w poziomie życia ze względu na miejsce zamieszkania, wynikające ze zróżnicowania przestrzennego poziomu rozwoju gospodarczego, skutkujące między

¹ Zob. *Bieda na wsi na tle globalnych przemian społeczno-gospodarczych w Polsce. Socjologiczne, ekonomiczne i polityczne aspekty problemu*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, E. Kościński, H. Januszek, Poznań 2001; *Niedobory konsumpcji w Polskich gospodarstwach domowych*, red. A. Dąbrowska i in., Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013.

innymi niższym poziomem życia ludności zamieszkałej na wsi. Ponadto czynnikami istotnie wpływającymi na rozwarstwienie społeczno-ekonomiczne jest poziom wykształcenia głów domu, typ biologiczny czy wielkość gospodarstwa domowego.

Przedmiotem badań przedstawionych w niniejszym artykule była charakterystyka i ocena zróżnicowania sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku. W szczególności poddano analizie:

- wybrane demograficzne charakterystyki gospodarstw domowych;
- strukturę społeczno-ekonomiczną gospodarstw domowych;
- dochody gospodarstw domowych;
- poziom wydatków i skłonność do konsumpcji gospodarstw domowych;
- wyposażenie w wybrane dobra trwałego użytku, w szczególności dostęp do internetu;
- samocenę sytuacji materialnej gospodarstw domowych.

Analizę przeprowadzono na podstawie danych źródłowych z prowadzonych przez GUS panelowych badań budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku. Założono, że badania budżetów gospodarstw domowych są prowadzone na reprezentacyjnej próbie respondentów, można zatem uogólniać zaobserwowane prawidłowości na całą populację gospodarstw domowych w Polsce w badanym okresie. Wykorzystano w badaniach metody analizy statystycznej i ekonometrycznej pozwalające wyznaczyć możliwie obiektywne miary zróżnicowania sytuacji materialnej gospodarstw domowych, a zwłaszcza zidentyfikować obszary biedy w Polsce. Jako podstawę wyodrębnienia grup gospodarstw domowych różniących się poziomem konsumpcji przyjęto miesięczne ekwiwalentne wydatki konsumpcyjne przypadające na osobę przeliczeniową w gospodarstwie, przy czym zastosowano podział na grupy kwantylowe.

Przyjęto, że poziom życia gospodarstwa domowego, czyli jego sytuację ekonomiczną, wyznacza przede wszystkim poziom wydatków konsumpcyjnych istotnie zależny od uzyskiwanych dochodów i co się z tym wiąże – stopień zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego jako rezultat spożycia dóbr i usług oraz funkcjonowania w określonym środowisku społecznym, przyrodniczym i politycznym. Jest to założenie zgodne z poglądami prezentowanymi w literaturze

przedmiotu na to, że dochody czy wydatki konsumpcyjne mogą być traktowane jako miary, choć przybliżone, poziomu życia².

W badaniach w celu obiektywizacji kategorii wydatków konsumpcyjnych oraz dochodów gospodarstw domowych wyznaczono odpowiednio ich wielkości ekwiwalentne³, przy czym podstawowym kryterium klasyfikacyjnym gospodarstw domowych były miesięczne ekwiwalentne wydatki konsumpcyjne, co pozwoliło zminimalizować wpływ na wyniki badań faktu, że w wielu gospodarstwach dochody nie są uzyskiwane w każdym miesiącu. Ponadto poziom wydatków ekwiwalentnych w gospodarstwach domowych pozwala odnieść się w analizie do kategorii minimum socjalnego.

1. Dochody i wydatki konsumpcyjne jako miary różnicowania sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku

Zależności wydatków konsumpcyjnych od dochodów gospodarstw domowych są na gruncie ekonomii przedstawiane w postaci uogólnionych modeli, takich na przykład jak keynesowska funkcja konsumpcji. Liniowa postać zależności wydatków konsumpcyjnych od dochodów pozwala podzielić całkowite wydatki konsumpcyjne na tzw. część wydatków autonomicznych, niezależnych od bieżących dochodów, co obrazuje wyraz wolny w modelu, oraz część zmieniającą się wraz z uzyskiwanymi dochodami. Konsumpcja autonomiczna może być interpretowana jako konsumpcja zapewniająca utrzymanie wcześniej osiągniętego poziomu życia. Ponadto współczynnik kierunkowy w keynesowskiej liniowej funkcji konsumpcji, nazywany krańcową skłonnością do konsumpcji, informuje o tym, jaką część przyrostu dochodu konsumenci przeznaczają na przyrost wydatków konsumpcyjnych.

Wydaje się, że parametry liniowej funkcji konsumpcji szacowanej dla różnych grup gospodarstw domowych można również interpretować jako miary stopnia zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych lub uogólnione odzwierciedlenie reprezentowanego modelu konsumpcji.

² U. Łangowska, *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania konsumpcji w Polsce w latach 1970–1990 w układzie przestrzennym*, WSP, Opole 1993, s. 15 i n.

³ Zastosowano formułę wag OECD dla wyznaczania liczby osób przeliczeniowych w gospodarstwie domowym, i tak, pierwsza osoba dorosła otrzymuje wagę 1, kolejne osoby dorosłe – wagę 0,7, a osoby w wieku poniżej 15 lat otrzymują wagę 0,5.

Aby ustalić wspomniane zależności dla gospodarstw domowych w Polsce, oszacowano liniowe modele wydatków konsumpcyjnych w postaci:

$$y = a + bx \quad (1)$$

gdzie:

- y – miesięczne ekwiwalentne wydatki gospodarstw domowych (w zł),
- x – miesięczne ekwiwalentne dochody gospodarstw domowych (w zł),
- a – konsumpcja autonomiczna,
- b – krańcowa skłonność do konsumpcji (stosunek przyrostu wydatków konsumpcyjnych do przyrostu dochodu).

Wyniki estymacji liniowych modeli konsumpcji wyznaczonych dla grup kwartylowych gospodarstw domowych wyróżnionych ze względu na ekwiwalentne wydatki konsumpcyjne przedstawiono w tabeli 1 i na rysunku 1. Wskazują one na silne zróżnicowanie poziomu autonomicznych wydatków konsumpcyjnych i krańcowych skłonności do konsumpcji między analizowanymi grupami gospodarstw domowych. Przy wysokich dochodach, obserwowanych w gospodarstwach z IV grupy decylowej, autonomiczne wydatki konsumpcyjne utrzymywały się na relatywnie wysokim poziomie, występuje również relatywnie najwyższa krańcowa skłonność do konsumpcji. Wraz ze spadkiem średniego poziomu dochodów malały autonomiczne wydatki konsumpcyjne, krańcowa skłonność do konsumpcji była też bardzo niska. Specyficznie ukształtowały się wartości parametrów liniowej funkcji konsumpcji w przypadku gospodarstw domowych w najbiedniejszej I grupie kwartylowej. Bardzo niski poziom miały tzw. autonomiczne wydatki konsumpcyjne i jednocześnie niską wartość przyjął wskaźnik krańcowej skłonności do konsumpcji. Można zatem zaryzykować twierdzenie o niskiej wrażliwości wydatków konsumpcyjnych gospodarstw tej grupy na zmiany dochodów.

W tabeli 2 przedstawiono zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych w naszym kraju w grupach gospodarstw o podobnym poziomie wydatków konsumpcyjnych.

Tabela 1

Oceny parametrów liniowych modeli wydatków ekwiwalentnych w zależności od ekwiwalentnych dochodów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku

Grupy gospodarstw domowych	Oceny parametrów		
	<i>b</i>	<i>a</i>	R ²
Ogółem	0,2325	1077,11	0,17
I kwartył	0,0623	601,07	0,07
II kwartył	0,0151	1035,13	0,02
III kwartył	0,0233	1448,61	0,02
IV kwartył	0,1153	2429,97	0,06

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Rysunek 1. Liniowe funkcje wydatków w zależności od dochodów GD w Polsce w 2013 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Tabela 2

Charakterystyki zróżnicowania sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych
w Polsce w 2013 roku

Wyszczególnienie	Średnia wartość cechy w grupach kwartylowych GD				
	I kwartył	II kwartył	III kwartył	IV kwartył	ogółem
Miesięczne dochody ekwiwalentne:					
Średnia w zł	1032,24	1419,62	1832,04	2916,45	1801,02
Mediana w zł	944,09	1319,85	1709,07	2500,00	1536,00
Odchylenie standardowe w zł	618,19	880,52	968,96	3365,87	1962,55
Współczynnik zmienności (%)	60	62	53	115	109
Minimum w zł	-5 000,32	-36 035,08	-12 372,35	-11 7761,76	-11 7761,76
Maksimum w zł	19 053,77	38 062,58	26 411,62	23 6155,35	23 6155,35
Miesięczne wydatki ekwiwalentne:					
Średnia w zł	665,35	1056,59	1491,32	2766,11	1495,79
Mediana w zł	688,24	1052,61	1477,59	2340,67	1249,67
Odchylenie standardowe w zł	146,21	106,02	152,93	1525,16	1103,83
Współczynnik zmienności (%)	22	10	10	55	74
Minimum w zł	126,38	875,98	1249,68	1785,81	126,38
Maksimum w zł	875,93	1249,67	1785,77	38 411,14	38 411,14

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Biorąc pod uwagę podstawowe kryterium podziału gospodarstw na grupy, czyli ekwiwalentne miesięczne wydatki, należy zauważyć, że istniało duże zróżnicowanie między grupami kwartylowymi. W czwartej grupie kwartylowej średnie wydatki konsumpcyjne gospodarstw były w badanym roku ponad czterokrotnie wyższe niż w grupie pierwszej. Jednak naprawdę niepokojący jest fakt, że średnie wydatki gospodarstw domowych pierwszej i drugiej grupy kwartylowej były niższe od minimum socjalnego w Polsce w 2013 roku, ponad 40% gospodarstw nie wydawało na konsumpcję więcej niż minimum socjalne, a wydatki około 7% gospodarstw nie osiągały poziomu minimum egzystencji⁴. Wydaje się zatem uzasadnione przyjęcie założenia, że gospodarstwa domowe z pierwszej grupy kwartylowej można uznać za ubogie, a gospodarstwa z grupy IV za relatywnie zamożne. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli, nieco niższe zróżnicowanie między grupami kwartylowymi gospodarstw domowych

⁴ Informacja o wysokości minimum socjalnego w grudniu 2013 r., IPiSS, Warszawa 2014; Poziom i struktura zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2013 r., IPiSS, Warszawa 2014; L. Deniszczuk, P. Kurowski, M. Styrc, *Progi minimalnej konsumpcji gospodarstw domowych wyznaczone metodą potrzeb podstawowych. Rodzaje, oszacowania i zastosowania polityce społecznej*, IPiSS, Warszawa 2007; L. Deniszczuk, B. Sajkiewicz *Kategoria minimum socjalnego*, w: *Polska bieda II. Kryteria – Ocena – Przeciwdziałanie*, red. S. Golinowska, IPiSS, Warszawa 1997.

obserwowano w 2013 roku w przypadku miesięcznych ekwiwalentnych dochodów. I tak, średnie dochody w IV grupie kwartylowej były prawie trzykrotnie wyższe niż w I grupie. Natomiast wewnątrz kwartyli zróżnicowanie dochodów gospodarstw domowych było znacznie silniejsze niż zróżnicowanie wydatków ekwiwalentnych, na co wskazują odpowiednie wartości współczynników zmienności obu kategorii.

2. Zróżnicowanie demograficzno-ekonomiczne gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku

Do najistotniejszych charakterystyk gospodarstw domowych należą cechy społeczno-ekonomiczne: liczba osób wchodzących w ich skład, typ biologiczny gospodarstwa domowego, wiek czy wykształcenie, zwłaszcza głowy domu⁵, miejsce zamieszkania oraz źródła dochodów. Owe charakterystyki warunkują w dużym stopniu wysokość uzyskiwanych dochodów oraz w konsekwencji poziom konsumpcji gospodarstwa domowego.

Aby bardziej szczegółowo porównać sytuację najbiedniejszych i najbogatszych grup gospodarstw domowych, przeprowadzono analizę ze względu na miejsce zamieszkania, główne źródło dochodów i wykształcenie głowy domu. Wyniki analizy zawarto w tabelach 3–5. Z porównania struktur grup kwartylowych z odpowiednimi strukturami ogółu badanych gospodarstw domowych wynika, że najbiedniejsze gospodarstwa domowe, z pierwszej grupy kwartylowej, częściej zamieszkiwały na wsi i w małych miastach, natomiast gospodarstwa najzamożniejsze zamieszkiwały duże miasta. Gospodarstwa biedne utrzymywały się najczęściej z niezarobkowych źródeł i z dochodów z rolnictwa. W pierwszej grupie kwartylowej częściej niż średnio w kraju występowały gospodarstwa, których głowy domu nie miały wykształcenia lub legitymowały się wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym. Natomiast w najzamożniejszej IV grupie kwartylowej obserwowano najwyższy odsetek gospodarstw utrzymujących się z pracy najemnej i pracujących na własny rachunek, ponadto największe szanse realizacji konsumpcji na poziomie IV grupy kwartylowej miały gospodarstwa, których głowy uzyskały wykształcenie wyższe.

⁵ W artykule jako synonimy zostały użyte terminy: głowa domu i głowa gospodarstwa domowego.

Tabela 3

Struktura grup kwartylowych gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku
według miejsca zamieszkania

Klasa miejscowości	Struktura grup kwartylowych GD (%)				
	I kwartył	II kwartył	III kwartył	IV kwartył	ogółem
Powyżej 500 tys. mieszkańców	2,80	5,67	9,72	17,73	8,99
200–500 tys. mieszkańców	5,50	8,25	10,58	13,17	9,38
100–200 tys. mieszkańców	7,77	11,08	12,52	12,60	11,00
20–100 tys. mieszkańców	14,18	17,70	19,28	17,24	17,11
Poniżej 20 tys. mieszkańców	11,77	12,45	11,77	10,03	11,51
Wieś	57,98	44,85	36,13	29,24	42,02
Razem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Tabela 4

Struktura grup kwartylowych gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku
według typu społeczno-ekonomicznego

Typ GD	Struktura grup kwartylowych GD (%)				
	I kwartył	II kwartył	III kwartył	IV kwartył	ogółem
Pracownicy	44,73	46,90	48,42	53,17	48,31
Rolnicy	7,69	5,42	4,07	2,66	4,96
Pracujący na własny rachunek	4,20	5,27	6,93	10,81	6,81
Emeryci i renciści	34,46	38,41	37,39	30,72	35,26
Osoby bez zarobkowych źródeł utrzymania	8,92	4,00	3,20	2,64	4,67
Razem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Z analizy podstawowych cech demograficznych gospodarstw domowych zawartych w tabeli 5 wynika ponadto, że średnia liczba osób przypadająca na gospodarstwo domowe była większa w gospodarstwach biedniejszych, a średnio najstarsze były głowy gospodarstw domowych II kwartyła, a najmłodsze były głowy gospodarstw IV kwartyła.

Można zatem stwierdzić, że wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa domowego pogarszała się sytuacja materialna tej podstawowej jednostki konsumpcyjnej. Natomiast wiek głowy domu nie był czynnikiem równie silnie wpływającym na poziom wydatków konsumpcyjnych czy dochodów ekwiwalentnych gospodarstwa domowego.

Tabela 5

Struktura grup kwartylowych gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku
według cech demograficznych i wykształcenia głowy domu

Wyszczególnienie	Grupy kwartylowe gospodarstw domowych według wydatków ekwiwalentnych				
	I kwartył	II kwartył	III kwartył	IV kwartył	ogółem
Liczba osób w GD	3,36	2,86	2,56	2,29	2,76
Wiek głowy GD	51,89	53,02	52,78	50,71	52,10
Poziom wykształcenia GD	Struktura grup kwartylowych (%)				
Brak wykształcenia	0,72	0,44	0,24	0,09	0,37
Podstawowe	27,26	18,24	11,84	5,03	15,57
Zasadnicze zawodowe	42,45	36,08	28,66	16,06	30,80
Średnie	23,82	32,31	36,48	33,05	31,43
Wyższe	5,76	12,93	22,79	45,77	21,82
Razem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

W celu uzupełnienia analizy sytuacji materialnej gospodarstw domowych wieloosobowych w tabelach 6 i 7 przedstawiono strukturę gospodarstw domowych w Polsce ze względu na typ biologiczny rodziny i grupę kwartylową. I tak, w I kwartyłu mamy więcej niż średnio w kraju małżeństw wielodzietnych i wieloosobowych gospodarstw domowych z przynajmniej jednym dzieckiem. A jak już wspomniano wyżej, gospodarstwa z tej grupy kwartylowej realizują wydatki konsumpcyjne niższe od minimum socjalnego. Z kolei najzamożniejsze były gospodarstwa jednoosobowe, małżeństwa bez dzieci i małżeństwa z jednym dzieckiem.

Podkreślenia wymaga bieda gospodarstw domowych wielodzietnych. Jak widać, prawie 70% gospodarstw z co najmniej czworgiem dzieci kwalifikowało się do I pierwszej grupy kwartylowej.

Tabela 6

Struktura grup kwartylowych gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku
według typu biologicznego

Typ biologiczny rodziny	Struktura grup kwartylowych GD (%)				
	I kwartył	II kwartył	III kwartył	IV kwartył	ogółem
1	2	3	4	5	6
Małżeństwo bez dzieci	15,11	19,98	26,32	33,51	23,74
Małżeństwo z 1 dzieckiem na utrzymaniu	8,30	10,93	11,43	12,66	10,84
Małżeństwo z 2 dzieci na utrzymaniu	12,65	11,60	9,93	8,92	10,77
Małżeństwo z 3 dzieci na utrzymaniu	4,74	3,08	1,94	1,18	2,73

1	2	3	4	5	6
Małżeństwo z 4 (i więcej) dzieci na utrzymaniu	2,65	0,69	0,34	0,16	0,96
Matka z dziećmi na utrzymaniu	2,50	2,08	1,74	1,90	2,05
Ojciec z dziećmi na utrzymaniu	0,26	0,13	0,19	0,19	0,19
Małżeństwo z przynajmniej 1 dzieckiem na utrzymaniu i innymi osobami	14,93	9,88	6,62	3,04	8,61
Matka z dziećmi na utrzymaniu i innymi osobami	4,11	2,93	1,64	0,82	2,37
Ojciec z dziećmi na utrzymaniu i innymi osobami	0,34	0,15	0,15	0,02	0,16
Inne osoby z dziećmi na utrzymaniu	2,23	1,27	0,66	0,27	1,10
Gospodarstwa jednoosobowe	12,96	19,23	22,28	25,48	20,00
Pozostałe	19,24	18,04	16,76	11,83	16,47
Razem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Tabela 7

Struktura typów biologicznych gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku
ze względu na poziom ekwiwalentnych wydatków konsumpcyjnych

Typ biologiczny rodziny	Udziały typów biologicznych GD w grupach kwartylowych (%)				
	I kwartył	II kwartył	III kwartył	IV kwartył	ogółem
Małżeństwo bez dzieci	15,76	21,24	27,71	35,29	100,00
Małżeństwo z 1 dzieckiem na utrzymaniu	18,96	25,47	26,36	29,21	100,00
Małżeństwo z 2 dzieci na utrzymaniu	29,08	27,18	23,04	20,69	100,00
Małżeństwo z 3 dzieci na utrzymaniu	42,96	28,47	17,73	10,84	100,00
Małżeństwo z 4 (i więcej) dzieci na utrzymaniu	68,54	18,26	8,99	4,21	100,00
Matka z dziećmi na utrzymaniu	30,10	25,52	21,20	23,17	100,00
Ojciec z dziećmi na utrzymaniu	33,33	16,67	25,00	25,00	100,00
Małżeństwo z przynajmniej 1 dzieckiem na utrzymaniu i innymi osobami	42,97	28,97	19,22	8,84	100,00
Matka z dziećmi na utrzymaniu i innymi osobami	42,91	31,21	17,25	8,63	100,00
Ojciec z dziećmi na utrzymaniu i innymi osobami	50,82	22,95	22,95	3,28	100,00
Inne osoby z dziećmi na utrzymaniu	50,00	29,02	14,88	6,10	100,00
Gospodarstwa jednoosobowe	16,04	24,27	27,84	31,85	100,00
Pozostałe	28,93	27,65	25,45	17,97	100,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

3. Zagrożenie wykluczeniem materialnym gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku

Za ważny problem współczesnych społeczeństw uznaje się wykluczenie materialne, a zwłaszcza elektroniczne, polegające na braku umiejętności posługiwania się komputerem, telefonem komórkowym czy braku dostępu lub umiejętności korzystania z internetu, co może prowadzić do powstawania barier komunikacyjnych.

Tabela 8

Zróżnicowanie wyposażenia gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku
w wybrane dobra trwałego użytku

Wyszczególnienie	Wyposażenie w dobra w grupach kwartylowych GD				
	I kwartyl	II kwartyl	III kwartyl	IV kwartyl	ogółem
Liczba dóbr na 100 gospodarstw					
Komputer osobisty	71,93	82,84	94,85	121,51	92,81
Dostęp do internetu	64,97	77,73	90,14	116,75	87,43
Telefon komórkowy	210,54	203,47	199,03	186,56	199,88
Zmywarka	10,26	16,94	23,25	38,54	22,27
Samochód osobowy	61,23	72,20	81,24	95,25	77,50
Udział gospodarstw wyposażonych w dobro					
Komputer osobisty	61,4	65,8	71,4	83,0	70,4
Dostęp do internetu	56,1	63,2	69,4	81,5	67,6
Telefon komórkowy	90,7	91,4	93,8	96,1	93,0
Zmywarka	10,2	16,9	23,2	38,5	22,2
Samochód osobowy	51,0	58,5	65,2	75,6	62,6

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Zbadano zatem wyposażenie gospodarstw domowych w Polsce w 2013 roku w wybrane dobra trwałego użytku świadczące o zamożności, nowoczesnej konsumpcji i braku zagrożenia wykluczeniem ekonomicznym i cyfrowym gospodarstw z poszczególnych grup kwartylowych (tabela 8).

Jak widać, gospodarstwa domowe w naszym kraju były relatywnie dobrze wyposażone w telefony komórkowe. Nawet ponad 90 gospodarstw z najbiedniejszej grupy kwartylowej dysponowało tym dobrem. Znacznie gorsze było natomiast wyposażenie polskich gospodarstw domowych w komputery i dostęp do internetu, w przypadku tych dóbr również różnica w wyposażeniu gospodarstw I i IV grupy kwartylowej wydaje się bardzo istotna. Zagrożenie wykluczeniem cyfrowym gospodarstw najbiedniejszych było zatem bardzo wyraźne.

W gospodarstwach najbiedniejszych sprzęt AGD typu zmywarka znajdował się czterokrotnie rzadziej niż w gospodarstwach najzamożniejszych. Gospodarstwa z I grupy kwartylowej miały też widocznie mniej samochodów osobowych.

Rysunek 2. Logitowe modele wyposażenia GD w wybrane dobra w zależności od wydatków

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Zbudowano również modele logitowe wyposażenia gospodarstw domowych w komputery, dostęp do internetu, telefony komórkowe, zmywarki i samochody, w zależności poziomu miesięcznych ekwiwalentnych wydatków konsumpcyjnych gospodarstwa, w postaci:

$$y = \Phi(ax + b) \quad (2)$$

gdzie:

- y – prawdopodobieństwo, że gospodarstwo domowe posiada dobro trwałego użytku;
- Φ – dystrybuanta rozkładu logistycznego;
- x – miesięczne wydatki ekwiwalentne w tys. zł;
- a, b – oceny parametrów strukturalnych modelu.

Oszacowane modele przeszły pozytywnie weryfikację. Wyniki estymacji zostały zaprezentowane na rysunku 2.

Otrzymane modele logitowe potwierdzają, że w badanym okresie w Polsce istniał istotny dodatni związek między prawdopodobieństwem posiadania wszystkich analizowanych dóbr konsumpcyjnych a wydatkami konsumpcyjnymi gospodarstwa domowego.

Podsumowanie

W Polsce po latach transformacji systemowej i funkcjonowania naszego kraju w strukturach Unii Europejskiej nastąpiła poprawa średniego poziomu zamożności społeczeństwa, jednak temu procesowi towarzyszyło niestety rosnące jej zróżnicowanie. Zwiększały się również obszary biedy. „Procesy zmian miały jednak różną dynamikę w poszczególnych grupach społecznych [...]”⁶.

Z przedstawionych w artykule badań można wyprowadzić ogólną konkluzję, że w 2013 roku istniało w Polsce bardzo silne rozwarstwienie zamożności gospodarstw domowych ze względu na miejsce zamieszkania, główne źródło dochodów, wykształcenie głowy domu, typ społeczno-ekonomiczny czy typ biologiczny.

Gospodarstwa domowe zaliczone do pierwszego kwartyła ze względu na ekwiwalentne wydatki konsumpcyjne były w Polsce w 2013 roku i zapewne są nadal grupą znajdującą się w bardzo trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej, często realizując konsumpcję na poziomie nieprzekraczającym minimum socjalnego. Gospodarstwa te średnio dysponowały najniższymi dochodami ekwiwalentnymi, miały bardzo niskie wydatki na tzw. konsumpcję autonomiczną, były również stosunkowo źle wyposażone w dobra trwałego użytku. I tak:

- gospodarstwa z pierwszego kwartyła osiągały w roku objętym analizą okresie średnio najniższe dochody ekwiwalentne, były one prawie trzykrotnie niższe od dochodów gospodarstw czwartego kwartyła;
- średnie wydatki gospodarstw domowych pierwszej i drugiej grupy kwartyłowej były niższe od minimum socjalnego w Polsce w 2013 roku, a ponad 40% gospodarstw nie wydawało na konsumpcję więcej niż minimum socjalne,

⁶ Zob. Cz. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 271 i n.

natomiast wydatki około 7% gospodarstw nie osiągały poziomu minimum egzystencji;

- najtrudniejszą sytuację materialną miały małżeństwa wielodzietne i wieloosobowe gospodarstwa domowe z przynajmniej jednym dzieckiem;
- gospodarstwa domowe z I grupy kwartylowej były także najsilniej zagrożone wykluczeniem elektronicznym, a ważną tego przyczyną oprócz niskich dochodów może być dodatkowo niski poziom wykształcenia głów domu w tej grupie gospodarstw.

W celu ustalenia, czy wskazana wyżej relatywnie gorsza sytuacja społeczno-ekonomiczna gospodarstw najbiedniejszych znajduje potwierdzenie w samoocenie sytuacji materialnej, wyznaczono i przedstawiono w tabeli 9 częstości empiryczne ocen własnej sytuacji dla gospodarstw w poszczególnych grupach kwartylowych. Z danych zawartych w tabeli wynika przede wszystkim, że głowy gospodarstw domowych zaliczanych do pierwszego kwartyła częściej oceniały swoją sytuację jako złą i bardzo złą, a rzadziej gospodarstw jako co najmniej dobrą niż w przypadku głów gospodarstw domowych z pozostałych grup. Otrzymane wyniki potwierdzają zatem istnienie istotnej zależności między subiektywną oceną swojej sytuacji materialnej przez gospodarstwa domowe a obiektywnymi miarami ich poziomu życia.

Tabela 9

Zróżnicowanie samooceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych
w Polsce w 2013 roku

Ocena sytuacji materialnej	Średnia częstość oceny w grupach kwartylowych GD (%)				
	I kwartył	II kwartył	III kwartył	IV kwartył	ogółem
Bardzo dobra	0,35	0,64	1,38	5,55	1,98
Raczej dobra	7,78	13,77	21,41	38,84	20,46
Przeciętna	55,20	62,56	63,43	48,57	57,46
Raczej zła	23,95	16,66	10,40	5,38	14,08
Zła	12,73	6,37	3,38	1,66	6,02

Źródło: obliczenia własne na podstawie budżetów gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r.

Literatura

- Bieda na wsi na tle globalnych przemian społeczno-gospodarczych w Polsce. Socjologiczne, ekonomiczne i polityczne aspekty problemu*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, E. Kościński, H. Januszek, Poznań 2001.
- Bywalec Cz., *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Deniszczuk L., Kurowski P., Styrc M., *Progi minimalnej konsumpcji gospodarstw domowych wyznaczone metodą potrzeb podstawowych. Rodzaje, oszacowania i zastosowania polityce społecznej*, IPiSS, Warszawa 2007.
- Deniszczuk L., Sajkiewicz B., *Kategoria minimum socjalnego*, w: *Polska bieda II. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*, red. S. Golinowska, IPiSS, Warszawa 1997.
- Informacja o wysokości minimum socjalnego w grudniu 2013 r.*, IPiSS, Warszawa 2014.
- Łangowska U., *Společno-gospodarcze uwarunkowania konsumpcji w Polsce w latach 1970–1990 w układzie przestrzennym*, Opole 1993.
- Niedobory konsumpcji w Polskich gospodarstwach domowych*, red. A. Dąbrowska i in., Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013.
- Poziom i struktura zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2013 r.*, IPiSS, Warszawa 2014.

Poverty and Prosperity of the Population in Poland in the Light of Household Budgets Surveys

Summary

The subject of studies presented in this paper was disparity of households prosperity, understood in the narrow sense, that is, material prosperity.

In particular, there was analysed (quartile) disparity of well-being of households in Poland in 2013. The households were distinguished by the level of consumption expenditures, the main source of income, education level of the household head and the place of residence. At the same time, the equivalent consumption expenditures was taken as the basis for extracting the quartile groups of households.

There was examined the relationship between income, consumption expenditures and household equipment, and the level and variety of measures of household welfare in groups distinguished by the criterion of the main source of income.

In the study were used statistical and econometrics methods. The analysis based mainly on the data coming from the panel household budget survey conducted by the Polish Central Statistical Office and data contained in the statistical yearbooks.

Keywords: households, prosperity, income and consumption expenditures, household's equipment

Translated by Krystyna Hanusik, Urszula Łangowska-Szczęśniak